

DESCOPERIRI ARHEOLOGICE PE VALEA SIGHIȘTELULUI (JUDEȚUL BIHOR) *

VICTOR SAVA

Complexul Muzeal Arad

e-mail: sava_vic@yahoo.com)

Cuvinte cheie: Munții Bihor, Valea Sighiștelului, prima epocă a fierului, peșteră, ofrandă.

Keywords: Bihor Mountains, Sighiștel Valley, Early Iron Age, cave, votive offerings.

Semnatarul acestui studiu își propune să evidențieze o zonă mai puțin cunoscută în literatura arheologică, Valea Sighiștelului aflată în sud-estul Bihorului, la poalele Munților Apuseni. Zona este cunoscută prin cercetările arheologice efectuate de Nicolae Vlăsa de la sfârșitul deceniului șase al secolului XX, dar și datorită concentrării pe o vale de numai 9 km lungime, a peste 150 de peșteri.

În continuare, autorul prezintă materialul arheologic descoperit în două cavități naturale de pe Valea Sighiștelului, Peștera „Tunelul Uscat” și Peștera „Dâmbul Colibii”. Orizontul cronologic al acestor descoperiri este cuprins între finalul HA1/ prima parte a HA2 – HB1 pentru Peștera Tunelul Uscat și HA1/etapa timpurie a HA2 pentru peștera Dâmbul Colibii.

Faptul că cele două peșteri „Tunelul Uscat” și „Dâmbul Colibii” se află la mică distanță una față de cealaltă ar putea semnifica o strânsă relație cronologică ale descoperirilor.

Prin acest articol îmi propun să evidențiez o zonă mai puțin cunoscută în literatura arheologică, este vorba de Valea Sighiștelului, Munții Apuseni¹. Descoperirile efectuate pe această vale reflectă stadiul precar al cunoașterii arheologice, astfel articolul prezent vine să susțină cele afirmate.

Din punct de vedere administrativ, satul Sighiștel aparține comunei Câmpani, județul Bihor. Ca și amplasare geografică, Sighiștelul se află în sud-estul Bihorului, la poalele Munților Apuseni, la 27 km Sud-Est de orașul Beiuș (pl. I/1). Atât pârâul, afluent al râului Crișul Negru, cât și valea acestuia poartă același nume cu cel al satului, Sighiștel.

Valea Sighiștelului (pl. I/2) este una dintre cele mai interesante locații speologice de pe teritoriul României. Concentrarea pe o vale de numai 9 km lungime, a peste 150 de peșteri, majoritatea dintre ele greu accesibile, reprezintă, pe lângă un record național în ceea ce privește coeficientul de carstificare și o atracție pentru oricare împătimit al muntelui. Intrarea în această vale se face printr-un defileu destul de larg, care în sectorul inferior se transformă într-un veritabil canion. Debutul văii este marcat la stânga de Dealul Țibocoaia, iar la dreapta de Dealul Corbeasca. Deși relieful văii pare neprimitor și greu de pătruns, cei 9 km se pot traversa în aproximativ 6-7 ore.

* O variantă în limba germană a acestui studiu v-a apărut în *Acta Terrae Septemcastrensis*, X, 2011.

¹ Doresc să mulțumesc și pe această cale dr. Florin Gogâltan pentru sprijinul acordat în elaborarea acestui studiu.

Această zonă este cunoscută în literatura arheologică, îndeosebi prin cercetările lui N. Vlăsa de la sfârșitul deceniului șase al secolului XX. Cercetarea spelologică efectuată în peștera „Dâmbul Colibii II”, desfășurată în 1957, a dus la descoperirea unei cupe cu picior, ce aparține culturii neolitice Starčevo-Criș². Un an mai târziu cercetătorul clujean a efectuat sondaje în peșterile „Dâmbul Colibii II” și „Măgura”. Săpătura din „Dâmbul Colibii II” a evidențiat o slabă depunere din secolele XV-XVI d.Chr. și un nivel gros de 0,80 m cu depuneri ale epocii mijlocii a cuprului, orizontul toartelor pastilate³. Peștera „Măgura” este cunoscută în urma descoperirilor epocii finale a cuprului, cultura Coțofeni faza III. Fragmente ceramice ale acestei culturi au fost descoperite într-un nivel gros de aproximativ 0,60 m⁴. Purtătorii culturii Coțofeni, cunoscuți pentru mobilitatea lor extraordinară au lăsat urme și în peștera „Fața Pietrei”. Aici au fost descoperite în urma unor cercetări de suprafață câteva fragmente ceramice⁵. Datorită puținelor fragmente descoperite, încadrarea cronologică este anevoioasă. Acestea sunt ornamentate cu șnurul, deci se poate pleda pentru o încadrare largă, finalul fazei II/faza III a culturii Coțofeni. Alte cercetări arheologice au fost efectuate în peștera Țibucioaia, de către E. Terzea. Săpăturile din 1958-1960 au dus la descoperirea unor depuneri ce aparțin atât a paleoliticului mijlociu, cât și a paleoliticului superior⁶.

Spre sfârșitul anului 2008, fiind interesat de ceramica primei epoci a fierului de pe raza actuală a municipiului Arad și căutând o serie de artefacte în Depozitul de Istorie Veche și Arheologie al Complexului Muzeal Arad am dat peste un recipient interesant. Acesta conținea 10 fragmente osteologice și o hârtie, în care erau precizate datele esențiale ale descoperirii. Ceva mai târziu, în luna martie a anului 2009, M. Besesek, președintele Asociației Speologice Speowest Arad donează Complexului Muzeal Arad câteva fragmente ceramice descoperite în peștera Dâmbul Colibii, de pe valea Sighiștelului⁷.

Peștera Tunelul Uscat, cu număr de cadastru 3425/129, este localizată pe versantul drept al Văii Sighiștelului, la 390 m altitudine absolută și 15 m altitudine relativă. Este o peșteră fosilă formată din calcare neojurasice. Are o galerie unică, joasă, frumos concreționată, cu două intrări. Galeria are o lungime de 50 m și o denivelare pozitivă de 0,5 m⁸.

Pe biletul din interiorul vasului, în care se precizează unele date cu privire la descoperirea efectuată, au fost consemnate următoarele: „Vas ceramic; Peștera Tuneleul Uscat; aprilie 1977; Valea Sighiștelului; Bazinul hidrografic al Crișului Negru, județul Bihor; Hitt Ioan, strada Moraviei 21, Arad, Grădiște”. Succintele informații au fost suficiente pentru a afla că recipientul a fost găsit în 1977, locul descoperirii este peștera Tunelul Uscat de pe Valea Sighiștelului, iar numele donatorului este I. Hitt. Aceste date sunt confirmate în „Inventarul speologic al Munților Bihor”⁹. Aici se menționează la istoricul cercetărilor peșterii Tunelul Uscat că G. Halasi, I. Hitt și M. Chevereșan au efectuat cercetări speologice în aprilie 1977 și că ar fi găsit ceramică „neolitică”.

² Vlăsa 1961, p. 17, Fig. 1; Vlăsa 1974, p. 409; Boroneanț 2000, p. 10.

³ Vlăsa 1974, p. 409; Fig. 1-2; Boroneanț 2000, p. 10-11.

⁴ Vlăsa 1974, p. 411; Fig. 5-8.

⁵ Vlăsa 1974, 4 p. 11; Fig. 3-4.

⁶ Boroneanț 2000, p. 10.

⁷ Mulțumesc și pe această cale lui Mihai Besesek pentru donația făcută Complexului Muzeal Arad și pentru informațiile oferite asupra condițiilor descoperirii.

⁸ Vălenaș *et alii* 1977, p. 271.

⁹ Vălenaș *et alii* 1977, p. 271.

Recipientul este întreg (pl. II/6; III/1), lipsește doar o parte din buză. Mai bine de jumătate din diametrul pântecului prezintă o crăpătură. Buza este răsfrântă înspre exterior, cu gura largă, gât scurt, pântecul este bitronconic și bombat pe mijloc, iat fundul este drept. Decorul este plasat pe extremitatea maximă a pântecului și constă în caneluri înguste, puțin adânci și ușor oblice. Canelurile sunt întrerupte de patru proeminențe înguste și lungi. Pasta este de factură semifină, având în compoziție nisip fin. Arderea este reductantă, de bună calitate. Recipientul are la exterior culoarea neagră, pe alocuri prezintă luciu metalic, iar interiorul are culoarea cărămizie-roșiatică. Pe o bună parte din corp, în special jumătatea de jos, recipientul este acoperit cu oxizi feroși, datorati limonitizării¹⁰.

Dimensiuni: diametrul gurii: 21 cm; diametrul pântecului: 45 cm; diametrul fundului: 13,2 cm; înălțime: 33,5 cm; grosimea peretelui: 0,7 cm.

După cum am precizat mai sus, împreună cu vasul au fost donate și 10 oase de animal. Prin bunăvoința dr. Solyom L. am beneficiat de determinarea acestora¹¹. Astfel au fost identificați doi humerusi ce provin de la rumegători mari, subadulți. În continuare fragmentele osteologice provin de la adulți, falangă (rumegător mic), metacarp/metatars (rumegător mic), spata (rumegător mic), diafiza ulnă (rumegător mare), metacarp/metatars epifiza distal (rumegător mare), metacarp/metatars epifiza proximal (rumegător mare), carpian (rumegător mare), tibie (pasăre) (pl. III/2).

Ca o primă constatare, peștera nu se înscrie în categoria celor prielnice locuirii, din cauza dimensiunilor reduse și a acesibilității precare, astfel încât se poate elimina varianta unei locuiri. Datorită lipsei informațiilor cu privire la condițiile descoperirii, o serie de elemente importante, cum ar fi locul exact al depunerii, atât a vasului, cât și a fragmentelor osteologice sau locul de păstrare a fragmentelor, în recipient sau în jurul acestuia, nu pot fi cunoscute¹². Cu toate acestea, faptul că o parte a recipientului este acoperită de oxizi feroși dovedește depunerea lui direct pe podea și în contact direct cu unul dintre pereții peșterii.

Luând în considerare datele existente, ansamblul arheologic descoperit în peștera „Tunelul Uscat” pare a se înscrie în registrul ofrandelor. În vederea depunerii ofrandei au fost sacrificate trei tipuri diferite de animal: rumegător mic, rumegător mare și pasăre. Merită amintit faptul că părțile de animale depuse sunt puțin bogate în carne (pl. IV/1-2).

Aceste vase bitronconice își au originea în urnele caracteristice perioadei BD/HA1, care deja prezintă trăsături definitorii, cum ar fi corpul bitronconic sau ornamentarea pe extremitatea maximă a pântecului¹³. Primele apariții ale recipientelor ce au extremitatea maximă ornamentată cu caneluri orizontale se produc pe parcursul etapei HA2, continuându-și existența pe tot parcursul etapei HB. Cele mai timpurii exemplare sunt cele din Ungaria, Biharkeresztes¹⁴, Doboz¹⁵, Hódmezővásárhely¹⁶ și

¹⁰ Mulțumesc doamnei Angela Țigan, care a binevoit a-mi oferi informații asupra compoziției chimice a depunerilor de pe recipientul din peștera Tunelul Uscat, dar și asupra depunerilor de pe fragmentele ceramice din peștera Dâmbul Colibii.

¹¹ Mulțumesc și pe această cale dr. Solyom Levente, care a efectuat determinările fragmentelor osteologice.

¹² În iarna anului 2009 am încercat să i-au legătura cu Ioan Hitt, pentru clarificarea condițiilor descoperirii, dar din nefericire nu mai era în viață.

¹³ Szabó 2002, p. 45, Fig. 2, IV.B.1.

¹⁴ Szabó 2002, Pl. 134/1.

¹⁵ Szabó 2002, Pl. 146/6.

¹⁶ Szabó 2002, Fig. 26, IV.B.2.

Nagyhalász¹⁷, care au fost asociate orizontului HA2/HB1, respectiv culturii Gáva¹⁸. Printre cele mai târzii, se numără cel de la Kalakača¹⁹, undeva în etapa HB2-HB3, două exemplare de la Teleac nivelul III²⁰, asociat de către autorii publicării sitului etapei HB3-HC²¹ și Dej²², contemporan cu nivelul III de la Teleac.

Cronologia celor trei niveluri ale fortificației de la Teleac, stabilită în 1991, a fost contestată de-a lungul timpului de câțiva specialiști. Inițial nivelul I a fost asociat cu HB1²³, nivelul II cu HB2-HB3²⁴, iar nivelul III orizontului HB3-HC²⁵. Puțin după apariția monografiei arheologice a fortificației de la Teleac, Marian Gumă oferea noi interpretări asupra stratigrafiei de aici. Pentru Gumă, legăturile dintre Remetea Mare, Vărădia și nivelul II de la Teleac sunt „incontestabile”, astfel încât cronologia nivelului Teleac II coboară „undeva în prima jumătate, cel mai târziu la mijlocul fazei HB1”, iar Teleac I „la sfârșitul fazei HA2/începutul fazei HB1”²⁶. În același timp, dorind să explice apariția importurilor Gornea-Kalakača în nivelul Teleac II, autorul optează pentru o evoluție „mai îndelungată” a acestuia, faza HB2-3²⁷. Pentru nivelul III de la Teleac, Gumă, nu oferă nici o precizare concretă în privința cronologiei acestuia, mulțumindu-se cu precizarea că atât în nivelul II, cât și III de la Teleac sunt prezente elemente de tipul Reci-Bocșa Română, asociate fazei finale HA2, eventual începutul HB1, deși nu exclude total nici varianta ca descoperirile de la Bocșa Română „Dealul Mare” să aparțină HB1 sau chiar HB2²⁸. Într-un studiu dedicat descoperirilor de tip Basarabi din Transilvania, H. Ciugudean clarifică unele chestiuni cu privire la nivelul Teleac III. Acesta precizează faptul că materialele de tip Basarabi de aici aparțin etapei timpurii, fiind paralelizate cu prima așezare de la Tărtăria, datorită numeroaselor elemente Gornea-Kalakača²⁹. Ultimul nivel de la Teleac, corespunde cu sfârșitul complexului ceramicii canelate de tip Gáva în bazinul mijlociu al Mureșului și începutul pătrunderii culturii Basarabi înspre centrul Transilvaniei³⁰.

Forma vasului bitronconic, descoperit în peștera „Tunelul Uscat”, buza răsfrântă înspre exterior, gura largă, gât scurt, pântec bitronconic și bombat pe mijloc, fundul este drept și îngust, are analogii foarte bune la Șuncuiș „Peștera Ungurului”³¹. Aceste descoperiri de la Șuncuiș se caracterizează prin „înmulțirea numărului vaselor ornamentate cu caneluri late, oblice”³², tip de ornamente ce marchează finalul grupului Igrîța, plasat cronologic în a doua jumătate a HA1, eventual prima jumătate a HA2. Din punct de vedere cultural, sfârșitul acestor manifestări lasă locul celor de tip Gáva, ce se dezvoltă pe parcursul fazelor HA2-HB1.

¹⁷ Kemenczei 1984, Pl. CXXIX/9; Szabó 2002, Fig. 26, IV.B.2.

¹⁸ Szabó 2002, p. 46.

¹⁹ Medović 1988, Fig. 295/10.

²⁰ Vasiliev *et alii* 1991, Fig. 32/5, 7.

²¹ Vasiliev *et alii* 1991, p. 100.

²² Horedt 1964.

²³ Vasiliev *et alii* 1991, p. 98.

²⁴ Vasiliev *et alii* 1991, p. 99.

²⁵ Vasiliev *et alii* 1991, p. 100.

²⁶ Gumă 1993, p. 191.

²⁷ Gumă 1993, p. 191.

²⁸ Gumă 1993, p. 193.

²⁹ Ciugudean 1997, p. 158.

³⁰ Ciugudean 1997, p. 160.

³¹ Emödi 1997, Fig. 1.

³² Emödi 1997, p. 487.

Atât grupul Igrița, cât și descoperirile de tip Gáva sunt caracterizate prin diferența dintre coloristica ceramicii, roșu, ori cărămiziu la interior și negru la exterior. Din punct de vedere cronologic, cele două manifestări culturale ar acoperi etapele cuprinse între BD-HB1, deci un interval cronologic destul de larg. După finalul culturii Gáva, HB1, acest tip de ceramică apare sporadic și în contextul descoperirilor de tip Insula Banatului³³.

Ținând cont de faptul că singurul element de datare al descoperirii din peștera „Tunelul Uscat” îl reprezintă vasul bitronconic și de faptul că perioada de producere a acestui tip de recipient este relativ lungă, depunerea nu se pretează la o încadrare cronologică strânsă. Pe lângă formă și ornament, culoarea cărămizie la interior, neagră la exterior, ne ajută la restrângerea datării, care nu poate coborâta mai jos de HB1. Limita cronologică superioară o reprezintă orizontul Șuncuiuș „Peștera Ungurului”, deci HA1/HA2, în care astfel de ornamentație nu se regăsește. Datorită argumentelor prezentate mai sus, apreciem că depunerea din peștera „Tunelul Uscat”, de pe valea Sighiștelului aparține orizontului cronologic cuprins între finalul HA1/ prima parte a HA2 – HB1.

Până în prezent se cunosc, în Munții Apuseni, o serie de peșteri în care au fost descoperite artefacte ce au fost depuse pe podeaua peșterii, precum în „Tunelul Uscat”. Fenomenul depunerii artefactelor direct pe podeaua peșterilor este înregistrat, în această zonă, pe un palier foarte larg din punct de vedere cronologic. Primele depuneri apar spre finalul epocii cuprului, în peștera Moanei unde pe o banchetă, la 8 m înălțime au fost identificate trei recipiente, un ulcior de mari dimensiuni, o amforă și o căniță, toate specifice culturii Coțofeni³⁴. Descoperiri contemporane cu cele din Moanei au apărut în peștera Izbândiș, aici fiind descoperite fragmentele unei amfore și alte câteva fragmente ceramice răspândite între bolovanii primei săli³⁵. Grupului Roșia, deci bronzului timpuriu, îi aparține recipientul descoperit la Meziad³⁶, câteva fragmente ceramice de la Gălășeni³⁷ și importanțele descoperiri de la Izbucul Topliței. Aici, pe podeaua sălii mari au fost împrăștiate numeroase fragmente ceramice, iar în jurul defuncțiilor au fost depuse 15 vase întregi (câni, pahare, oale, capace)³⁸, mărgelile, unelte de piatră, două topoare de bronz și podoabe din aur (3 inele de buclă)³⁹. Perioada în care depunerile din peșteri ajung la un maximum o reprezintă sfârșitul epocii bronzului. Dintre aceste depuneri cea din peștera Cioclovina este probabil cea mai spectaculoasă. Depozitul descoperit acolo conține circa 7500 piese ce au fost găsite împrăștiate pe podeaua unei galerii. În altă zonă a peșterii, pe podeaua unei nișe aflată la o înălțime de 3 m, în peretele galeriei principale, au fost găsite o strachină spartă, bucățele de cărbune, un inel de buclă din bronz și câteva oase de căprioară și porc. În apropierea nișei, pe podeaua galeriei s-a descoperit un fragment dintr-o urnă bitronconică⁴⁰. Celălalt punct de descoperire se află într-o galerie laterală unde se ajunge din prima sală. Aici au fost depuse tot fragmentar, vase ceramice, obiecte din bronz și o lamă de obsidian. Ele se

³³ Gumă 1993, p. 206.

³⁴ Ghemiș, Sava p. 2004.

³⁵ Emődi 1984, p. 407.

³⁶ Ghemiș, Sava 2004, nota 15.

³⁷ Boroneanț 2000, p. 108; Roman, Némethi 1986, p. 227; Emődi 1985, p. 123-127; Molnár, Ghemiș 2003, p. 79.

³⁸ Roman, Némethi 1986, p. 227.

³⁹ Molnár, Ghemiș 2003, p. 41-42; Némethi 1996, p. 35; Boroneanț 2000, p. 13.

⁴⁰ Emődi 1978, p. 481, 484-487; Kacsó 1990, p. 97; Ghemiș 2000, p. 14; Boroffka 2002, p. 150-151, 155; Boroneanț 2000, 74.

aflau pe podeaua galeriei, peste care s-a presărat cărbune foarte mărunț⁴¹. Peștera Mișidului prezintă mai multe puncte cu descoperiri, dar numai într-o galerie greu accesibilă, unde au fost depuse piese de bronz, o urnă bitronconică spartă înainte de a fi depusă, mici piese de lut cu diferite forme, mărgelile de chihlimbar, o așchie de piatră și două pietricele de cuarț, au fost depuse pe podeaua peșterii⁴². Peștera Ungurului este și ea cunoscută pentru descoperirile efectuate aici de-a lungul timpului. Pieseile au fost găsite în opt locuri diferite, ele se aflau risipite pe podeaua galeriei principale și a galeriilor laterale. Descoperirile constau din ceramică fragmentară, piese de bronz, obiecte de piatră șlefuită, câteva oase de animal și oase umane aparținând unui copil⁴³. Materialele arheologice din peștera Igrîța au fost găsite pe podeaua galeriilor și constau în ceramică, obiecte de bronz, mărgelile de chihlimbar și de sticlă⁴⁴. Pe lângă descoperirile de la sfârșitul epocii cuprului, în peștera Izbândiș au fost descoperite și numeroase artefacte ce datează de la sfârșitul epocii bronzului. Într-o primă sală au fost găsite fragmente ceramice aparținând unui număr de aproximativ 60 de vase, piese de bronz și piese din os, toate acestea au fost acoperite cu pietre.

După cum s-a putut observa din sumara expunere a descoperirilor din zona Munților Apuseni, nu există nici o analogie pentru modul de depunere a recipientului, însoțit de fragmente osteologice animaliere, din peștera Tunelul Uscat.

Peștera Dâmbul Colibii. La începutul anului 2009, M. Besesek descoperă, în urma unei explorări speologice a peșterii, câteva fragmente ceramice, acestea fiind donate câteva zile mai târziu Complexului Muzeal Arad. Asupra condițiilor descoperirii M. Besesek precizează faptul că fragmentele ceramice, au apărut în portalul peșterii, la suprafața solului. În absența altor indicații asupra condițiilor descoperirii mă voi limita la expunerea încadrării cronologice a fragmentelor ceramice. Am optat pentru publicarea acestora deoarece în viitorul apropiat nu se întrevăd săpături arheologice în această peșteră.

1. Fragment buză, castron cu buză ușor răsfântă înspre interior, ornamentat cu caneluri oblice dispuse sub buză, ardere reductantă de calitate mediocră, culoarea gri, pastă degresată cu bobite de nisip, netezire mediocră, (pl. II/1).

2. Fragment pântec, ornamentat cu caneluri verticale, ardere oxidantă de bună calitate, la interior are culoarea cărămizie, iar la exterior neagră, pastă degresată cu bobite de nisip și puține cioburi pisate, lustruit, (pl. II/3).

3. Fragment pântec, ornamentat cu caneluri verticale, ardere oxidantă de bună calitate, la interior are culoarea cărămizie, iar la exterior neagră, pastă degresată cu bobite de nisip și puține cioburi pisate, lustruit, (pl. II/4).

4. Fragment pântec, ceașcă, ornamentat pe interior cu caneluri înguste în formă de stea, ardere reductantă de bună calitate, la interior are culoarea neagră, iar la exterior cărămiziu-închis, pastă degresată cu nisip, la interior este lustruit, (pl. II/2).

5. Fragment pântec, ceașcă (?), ornamentat cu caneluri înguste verticale, ardere reductantă de bună calitate, la interior are culoarea cărămizie-roșiatică, iar la exterior neagră, pastă degresată cu nisip, lustruit, (pl. II/5).

⁴¹ Chidioșan, Emödi 1988, p. 17-20; Emödi 1985, p. 128; Roman, Némethi 1986, p. 227; Dumitrașcu 1986, p. 695.

⁴² Chidioșan, Emödi 1981, p. 161-164.

⁴³ Emödi 1997, p. 485-488.

⁴⁴ Emödi 1980, p. 229, 257-267; Chidioșan, Emödi 1982, p. 61-86; Dumitrașcu 1986, p. 695; Kacsó 1997, p. 91; Ghemiș 2000, p. 14; Boroffka 2002, p. 151.

Pasta a fost degresată cu bobite de nisip în combinație cu cioburi pisate. Ca și ardere predomină cea de tip reducător, care oferă culoarea neagră, iar arderea oxidantă a oferit fragmentelor culoarea cărămizie. De obicei arderea este de bună calitate, o bună parte din ceramică fiind lustruită. Din punct de vedere al culorii ceramicii trebuie amintit faptul că majoritatea fragmentelor au pe interior culoarea cărămizie sau nuanțe ale acesteia, iar exteriorul negru. Toate fragmentele ceramice sunt acoperite, parțial sau în întregime, de o crustă albă de hidrocarbonat de calciu, datorată intrării în contact cu apa.

Încă de la apariția pe scena arheologică a descoperirilor de tip Igrița, a fost reliefată legătura cronologică dintre aceste descoperiri și cele de la Susani⁴⁵ sau Bobda⁴⁶. Odată cu apariția unor elemente de tip Igrița la Românești și descoperirea depozitelor de bronzuri de la Zăguzeni și Cornuțel, a fost lansată ideea legăturilor genetice dintre grupul Igrița și Susani⁴⁷. Astfel, prin descoperirea de la Cornuțel, M. Gumă vedea legătura dintre orizontul Valea Timișului II/Susani „Deluț”/Românești și grupa Susani, plasând Cornuțelul undeva în prima jumătate sau la mijlocul fazei HA1⁴⁸. Având aceste date la dispoziție, nu mai era decât un pas spre atribuirea rolului genetic al grupului Igrița, alături de elemente târzii ale grupului Balta Sărată și elementelor tumulare panonice, asupra grupului Susani⁴⁹.

Unul dintre elementele comune ale grupului Igrița și cel de la Susani îl reprezintă ceștile plate, cu deschidere largă, toartă supraînălțată și cu decor interior în formă de stea. Acest tip de ceașcă se regăsește în ambele arealuri culturale, reprezentând un element de datare strâns. Decorul interior în formă de stea apare pe o serie de cești sau străchini la Șuncuiș „Peștera Ungurului”⁵⁰, Susani „Grămurada lui Ticu”⁵¹, Debrecen „Nyulas”⁵² (Ungaria), Debrecen „Haláppuszta”⁵³ (Ungaria) sau Köröm „Rákóczidomb”⁵⁴ (Ungaria).

Descoperirile de la Șuncuiș „Peștera Ungurului” reprezintă etapa finală de dezvoltare a grupului Igrița. Nu e de mirare că aici au fost descoperite cele mai multe exemplare de cești plate, cu deschidere largă și toartă supraînălțată din arealul manifestărilor de tip Igrița⁵⁵. Etapa finală a grupului Igrița este contemporană cu manifestările de tip Susani, plasate în a doua jumătate a HA1, eventual prima jumătate a HA2⁵⁶.

Pe baza decorului sub formă de stea (pl. II/5), a celui compus din caneluri late (pl. II/3-4), care reprezintă și el un element ce marchează sfârșitul grupului Igrița⁵⁷, asociez descoperirile din peștera „Dâmbul Colibii”, celor de la Șuncuiș „Peștera Ungurului”, adică etapei finale a HA1/etapa timpurie a HA2. Astfel că orizontul format prin depunerile din peșterile Cioclovina, Șuncuiș „Peștera Ungurului” și Șighiștel „Dâmbul Colibii” reprezintă etapa finală de dezvoltare a manifestărilor de tip Igrița.

⁴⁵ Chidioșan, Emödi 1982, p. 69; Chidioșan, Emödi 1983, p. 21, 22.

⁴⁶ Chidioșan, Emödi 1982, p. 71.

⁴⁷ Gumă 1993, p. 165.

⁴⁸ Gumă 1993, p. 165.

⁴⁹ Gumă 1993, p. 168, 170.

⁵⁰ Emödi 1997, Fig. 9, 11.

⁵¹ Stratan, Vulpe 1977, Pl. 5/217; 12/121; 13-14; 15/128, 130; 19; Gumă 1993, Pl. XIX/12; XX/4-6, 8-9.

⁵² Kemenczei 1984, Pl. CXXV/9-10.

⁵³ Kemenczei 1984, Pl. CXXV/14.

⁵⁴ Kemenczei 1984, Pl. CXXXVI/11.

⁵⁵ Chidioșan, Emödi 1982, p. 73.

⁵⁶ Gumă 1993, p. 171.

⁵⁷ Emödi 1997, p. 487.

Faptul că cele două peșteri „Tunelul Uscat” și „Dâmbul Colibii” se află la mică distanță una față de cealaltă poate semnifica o strânsă relație cronologică ale descoperirilor. Astfel, pe fondul unei lipse acute a cercetărilor sistematice speoarheologice, publicarea acestor descoperiri ajută la o mai bună înțelegere a relației dintre sacru și profan, pentru bronzul târziu și prima epocă a fierului.

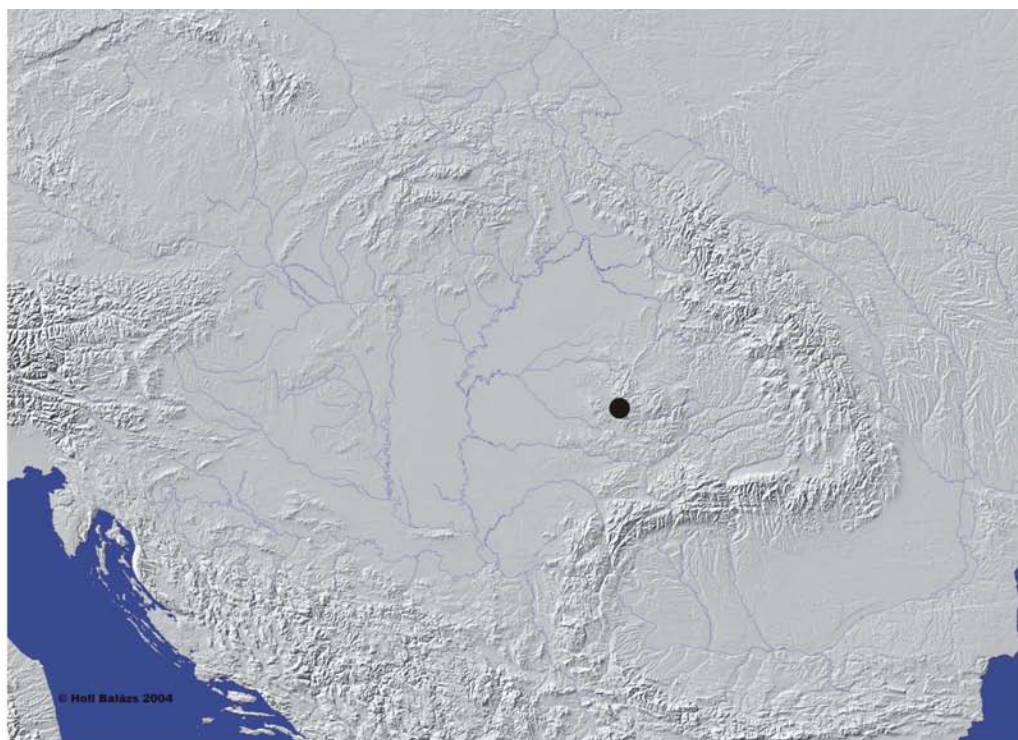
Abrevieri

<i>ActaMN</i>	– Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca.
<i>PZ</i>	– Prähistorische Zeitschrift, Berlin.
<i>SCIV</i>	– Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie, București.
<i>Thraco-Dacica</i>	– Thraco-Dacica. Institutul Român de Tracologie, București

Bibliografie

Boroffka 2002	– N. Boroffka, <i>Observații asupra descoperirilor preistorice de chihlimbar din România</i> , în <i>Apulum</i> XXXIX, (2002), p. 145-168.
Boroneanț 2000	– V. Boroneanț, <i>Arheologia peșterilor și minelor din România</i> , București, (2000).
Chidioșan, Emödi 1981	– N. Chidioșan, I. Emödi, <i>O descoperire de la sfârșitul epocii bronzului și începutul Hallstattului în peștera Mișidului, com. Șuncuiș, jud. Bihor</i> , în <i>Thraco-dacica</i> II, (1981), p. 161-167.
Chidioșan, Emödi 1982	– N. Chidioșan, J. Emödi, <i>Grupul cultural Igrița de la sfârșitul epocii bronzului</i> , în <i>Crisia</i> XII, (1982), p. 61-86.
Chidioșan, Emödi 1983	– N. Chidioșan, J. Emödi, <i>Descoperirile arheologice din peștera Izbândiș (com. Șuncuiș) aparținând grupului cultural Igrița</i> , în <i>Crisia</i> XIII, (1983), p. 17-32.
Chidioșan, Emödi 1988	– N. Chidioșan, J. Emödi, <i>Descoperirile arheologice din peștera Izbândiș, (comuna Șuncuiș), aparținând grupului cultural Igrița</i> , în <i>Crisia</i> XIII, (1988), p. 17-33.
Dumitrașcu 1986	– S. Dumitrașcu, <i>Descoperiri arheologice din Valea Crișului Repede și semnificația lor istorică</i> , în <i>Crisia</i> XVI, (1986), p. 667-699.
Emödi 1978	– J. Emödi, <i>Noi date privind depozitul de la Cioclovina</i> , în <i>SCIVA</i> 29/4, (1978), p. 481-495.
Emödi 1980	– J. Emödi, <i>Necropola de la sfârșitul epocii bronzului din Peștera Igrița</i> , în <i>SCIVA</i> 31/2, (1980), p. 229-273.
Emödi 1984	– J. Emödi, <i>Descoperiri ale culturilor Coțofeni și Baden în peșterile Igrița și Izbândiș</i> , în <i>ActaMN</i> 21, (1984), p. 405-431.
Emödi 1985	– J. Emödi, <i>Asupra începutului Epocii Bronzului în Bihor</i> , în <i>Thraco-dacica</i> VI, 1-2, (1985), p. 123-144.
Emödi 1997	– J. Emödi, <i>Descoperiri de la sfârșitul epocii bronzului din Peștera Ungurului (jud. Bihor)</i> , în <i>ActaMN</i> 34/I, (1997), p. 485-504.

- Ghemiş 2000 – C. Ghemiş, *Probleme legate de chihlimbarul pre şi protoistoric*, în *Crisia XXX*, (2000), p. 9-21.
- Ghemiş, Sava 2004 – C. Ghemiş, V. Sava, *Descoperiri arheologice aparţinând culturii Coţofeni din peştera Moanei (com. Şuncuiuş, jud. Bihor)*, în *Crisia XXXIV*, (2004), p. 19-31.
- Gumă 1993 – M. Gumă, *Civilizaţia primei epoci a fierului în sud-vestul României*, Bucureşti, (1993).
- Horedt 1964 – K. Horedt, *Un depozit de vase hallstattiene de la Dej*, în *Probleme de muzeografie IV*, (1964), p. 7-13.
- Kacsó 1990 – C. Kacsó, *Bronzul târziu în nordul Transilvaniei*, în *Thraco-dacica XI*, 1-2, (1990), p. 89-98.
- Kacsó 1997 – C. Kacsó, *Faza finală a culturii Otomani şi evoluţia ulterioară a acesteia în NV-ul României*, în *Studii şi Comunicări Satu Mare XIV*, (1997), p. 85-97.
- Kemenczei 1984 – T. Kemenczei, *Die Spätbronzezeit in Nordostungarn*, Budapest, (1984).
- Medović 1988 – P. Medović, *Kalakača. Naselje ranog gvozdenog doba*, Novi Sad, (1988).
- Molnár, Ghemiş 2003 – J. Molnár, C. Ghemiş, *O descoperire aparţinând perioadei bronzului timpuriu din Peştera Izbuca Topliţei (jud. Bihor). Consideraţii privind grupul Roşia*, în *Ephemeris Napocensis XIII*, (2003), p. 41-92.
- Németi 1996 – J. Németi, *Câteva consideraţii privind descoperirile funerare din epoca bronzului din nord-vestul României*, în *Studii şi Comunicări Satu Mare XIII*, (1996), p. 27-56.
- Roman, Németi 1986 – P. Roman, J. Németi, *Descoperiri din perioada timpurie pre-Otomani a epocii bronzului în nord-vestul României*, în *SCIIVA 37/3*, (1986), p. 198-232.
- Stratan, Vulpe 1977 – I. Stratan, A. Vulpe, *Der Hügel von Susani*, în *PZ 52*, (1977), p. 28-60.
- Szabo 2002 – G. Szabó, *Tanulmányok az Alföld késő bronzlari történetéhez. A proto Gáva-periódus és a Gáva-kultúra időszakának emlékei a Tisza-vidéken*, Budapest, (2002), teză de doctorat.
- Vasiliev et alii 1991 – V. Vasiliev, I. Al. Aldea, H. Ciugudean, *Civilizaţia dacică timpurie în aria intracarpatică a României. Contribuţii arheologice: aşezarea fortificată de la Teleac, Cluj-Napoca*, (1991).
- Vălenaş et alii 1977 – L. Vălenaş, M. Bleahu, P. Brijan, G. Halasi, *Inventarul speologic al Munţilor Bihor*, Oradea, (1977).
- Vlassa 1961 – N. Vlassa, *O contribuţie la problema legăturilor culturii Tisa cu alte culturi neolitice din Transilvania*, în *SCIIVA 12/1*, (1961), p. 17-24.
- Vlassa 1974 – N. Vlassa, *Asupra unor probleme ale Neoliticului final şi ale începutului epocii Bronzului în Transilvania*, în *In memoriam Constantini Daicoviciu*, Cluj, (1974), p. 409-419.

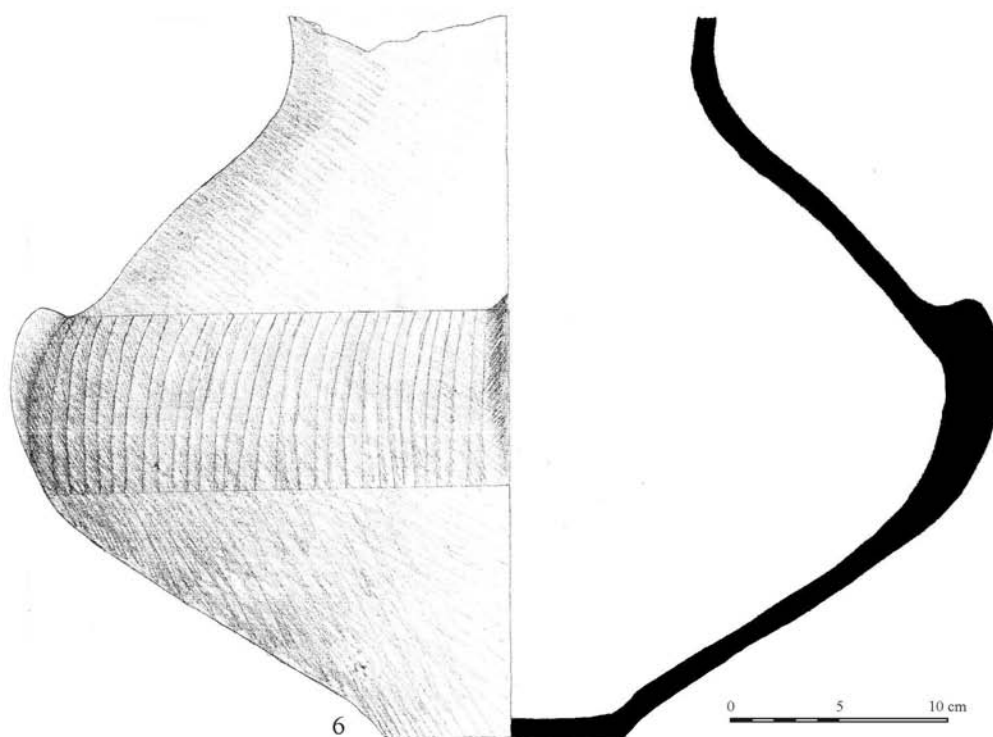
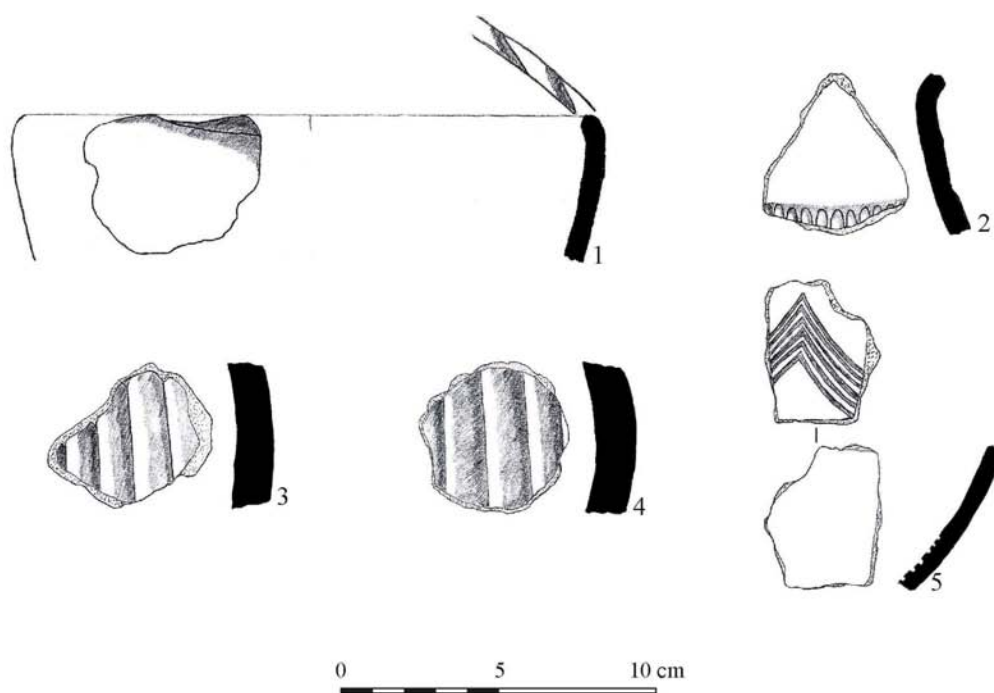

1

2

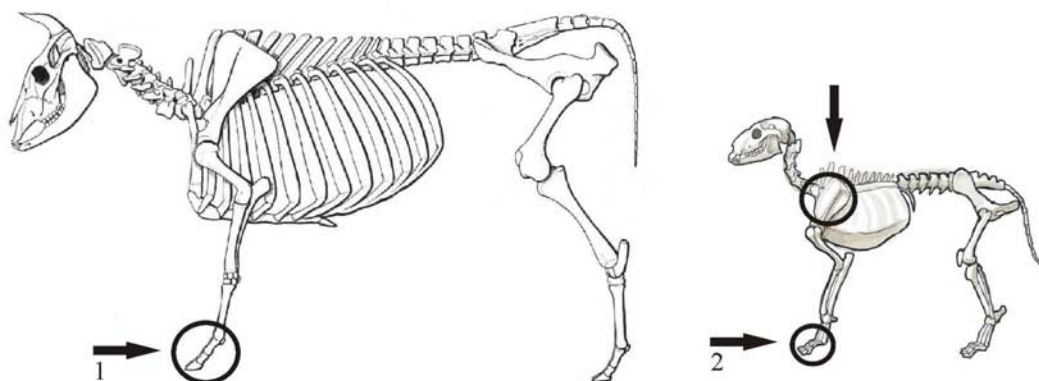
Planșa I. 1. Hartă a Bazinului Carpatic, cu localizarea satului Sighiștel; 2. Hartă de secolul XIX a zonei Sighiștel, cu localizarea Văii Sighiștelului.

Planşa II. 1-5. Fragmente ceramice din peştera „Dâmbul Colibii”; 6. Recipient descoperit în peştera „Tunelul Uscat”.

Planșa III. 1. Fotografie a recipientului descoperit în peștera „Tunelul Uscat”; 2. Fragmente osteologice descoperite în peștera „Tunelul Uscat”.

Planşa IV. 1. Scheletul unui rumegător mare, cu zona de unde provin fragmentele osteologice; 2. Scheletul unui rumegător mic, cu zonele de unde provin fragmentele osteologice.

Archaeological discoveries from Sighiștel Valley (Bihor county)

Abstract

From an administrative point of view, Sighiștel village belongs to Câmpani town. As geographic location, Sighiștel is placed in the South-East corner of Bihor County, at the foot of Apuseni Mountains, at 27 Km South-East of Beiuș city (Pl. I/1).

Sighiștel Valley (Pl. I/2) is one of the most interesting speological locations from Romania. The concentration on a valley, of only 9 km length, over 150 caves, most of them difficult to reach, is in addition to a national record in terms of endokarstification an attraction for any mountaineers. The entry into this valley is made through a wide “gate”; into the inferior sector the valley turns into a real canyon. The debut of the valley is marked to the left by Țibocoaia Hill and to the right by Corbeasca Hill.

This area is known in archaeological literature, particularly through the research of N. Vlăsa, made at the end of the sixth decade of the XXth century. Archaeological discoveries were made in four caves; particularly the Coțofeni culture is well represented.

Towards the end of 2008, being interested in Early Iron Age pottery from the current radius of the Arad municipium and seeking the artifacts discovered here, I came across, in the Arad Museum collections, with an interesting recipient. The bitronconic vessel contained 10 animal bones, whit a paper record card in which were written the essential dates of the discovery. In March 2009, M. Bessek, the president of Speowest Arad, a speological association, donated to Arad Museum some ceramic fragments discovered in “Dâmbul Colibii” cave.

Tunelul Uscat Cave, with 3425/129 cadastral number, is located on the right side of the Sighistel Valley at 390 m absolute altitude and 15 m relative altitude. It has a unique, low gallery, beautiful concretioned, with two entries. The gallery has a length of 50 m and a positive out of level of 0,5 m.

The recipient is almost intact (Pl. II/6; III/1), only a part of the rim is missing. More than half the diameter shows a cleft. The rim is everted, with large mouth, short

neck, bitronconic body and flat footring. The decoration is placed on the maximum diameter of the body, and it consists in tight channellings. Between these channellings are interposed four vertical knobs. The paste is tempered with sand. Burning is reductant. On the inside the color is brick-red and on the out side is black. On the lower part of the body the recipient is covered with ferrous oxide.

Dimensions: mouth diameter: 21 cm; body diameter: 45 cm; footring diameter: 13,2 cm; height: 33,5 cm; paste thickness: 0,7 cm.

As a first observation, the cave it should not be included in the category of those used as a habitation because of its small size and precarious accessibility, so we must eliminate from the start the fact that this cave was used for habitation. Due to lack of information regarding the character of the discovery, a number of important elements can not be known, such as the exact place of the findings, both the vessel and the animal bones, or if the bones were retained in the vessel or around it.

Taking into consideration all these data, the archaeological findings from this cave can be regarded as offerings. In order to deposit the offering were slaughtered three different animal types, sheep, cattle and bird. Its worth noted that the chunks were extremely poor in meat (Pl. V/1-2).

The bitronconic recipient form, discovered in „Tunelul Uscat” Cave, with everted rim, short neck, bitronconic body, flat footring, has very good analogies at Șuncuiș „Peștera Ungurului”. The discoveries from Șuncuiș are characterized through the spreading of wide and oblique channellings. This ornament marks the end of Igrîța cultural group; from the chronological view this represents the second half of HA1, eventual the first half of HA2.

Both Igrîța group and Gáva discoveries are characterized by the ceramic coloristic differences, red or brick-red on the inside and black on the outside. From the chronological point of view, the both cultural entities, Igrîța and Gáva, fill the gap between BD-HB1. After the end of Gáva culture this type of ceramics almost disappears.

We must mention the fact that the single element of chronological framing of the “Tunelul Uscat” discovery is the bitronconic recipient. This type of recipient is not suitable for a tight chronological framing. Beside form and ornamentation, the brick-red inside and black color on the outside helps us to restrict the chronology; taken this into account the lower limit is HB1. The upper chronological limit represents the Șuncuiș „Peștera Ungurului” deposit (HA1/HA2); in witch this type of ornament is not known. Given the arguments presented above, we can say that the offering from this cave belongs to the chronological horizon framed between the end of HA1/firs half of HA2 and HB1.

Dâmbul Colibii Cave. At the begining of 2009, M. Beseseek found in this cave a few pottery sherds (Pl. II/1-5). On the conditions of the discovery, the pottsherds were found in the cave portal at the ground surface.

Since the appearance of Igrîța group on the archaeological scene, was stressed the chronological link between these findings and those from Susani or Bobda. With the emergence of Igrîța elements at Românești and the discovery of bronze deposits from Zăgujeni and Cornuțel, was launched the idea of the genetic links between Igrîța and Susani groups. Thus by the discovery of Cornuțel (first half to middle HA1), M. Gumă saw the link between Valea Timișului II/Susani „Deluț”/Românești chronological horizon and Susani group. With these data available, there was only a step towards

assigning to Igrîța group, along with late Balta Sărată elements and pannonic late tumuls elements, a genetic role of Susani group.

One of the common elements of the Igrîța and Susani group is the flat cup, with large mouth, high-drawn strap handle, decorated on the interior with tight channellings disposed in a star shape. This type of cup can be found in both cultural areas and in the same time represents a well dated element. Star shape interior decoration can be found on a series of cups or bowls at Șuncuiș „Peștera Ungurului”, Susani „Grămurada lui Ticu”, Debrecen „Nyulas”, Debrecen „Haláppuszta” or Köröm „Rákóczidomb”.

The discoveries from Șuncuiș „Peștera Ungurului” are representing the final phase of the Igrîța group. It is not surprising that here were found the most numerous exemplars of flat cups. The final phase of Igrîța group is contemporaneous with Susani (the second half of HA1, eventually first half of HA2).

On the basis of star shape decoration (Pl. II/5), of wide and oblique channellings we can associate the discoveries from „Dâmbul Colibii” cave with the one from Șuncuiș „Peștera Ungurului”, in chronological terms this horizon express the final half of HA1/first half of HA2. Therefore the final phase of Igrîța group is marked by the findings from „Cioclovina Cave”, Șuncuiș „Peștera Ungurului” and Sighiștel „Dâmbul Colibii”.

List of illustrations

Plate I. 1. Carpathian Basin map, with the localization of Sighiștel Village. 2. XIXth century map of Sighiștel area, with the localization of Sighiștel Valley.

Plate II. 1-5. Pottery fragments discovered in „Dâmbul Colibii” Cave; 6. Ceramic recipient discovered in „Tunelul Uscat” Cave.

Plate III. 1. Photography of the recipient discovered in „Tunelul Uscat” Cave; 2. Osteological fragments discovered in „Tunelul Uscat” Cave.

Plate IV. 1. The skeleton of a cattle pointing out the remains of the osteological fragments; 2. The skeleton of a ovicaprine pointing out the remains of the osteological fragments.